

Summary

Sopilnik R. L. Defense and prosecution: the ratio categories. – Article.

The paper investigates and analyzes the following important legal phenomenon of «protection» in all aspects of its manifestations: as categories as subjective rights as a party and as a function. Holistic perception and understanding of the legal categories of «defense» cannot be in isolation from the analysis of the category of «charge».

Key words: protection, prosecution, community, national, law, parties, functions and constitution of Ukraine, forensic justice court.

УДК 343.23.1

В. Д. Чабанюк

УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД: МАТЕРІАЛЬНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

Постановка проблеми. Актуальність вказаної тематики пов'язана з набранням чинності 19 листопада 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (КПК). Згідно з п. 21 Розділу XI КПК Кабінет Міністрів України повинен був у місячний строк із дня опублікування цього закону внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів у відповідність до цього закону. Такі зміни, зокрема, повинні стосуватися й Кримінального кодексу України (КК). Аналіз матеріалів судової практики засвідчив недостатність внесених змін та актуалізував потребу в приведенні норм КК у відповідність до положень КПК [1]. Зокрема, предметом нашого наукового пошуку стали окремі питання узгодження положень глави 35 КПК та відповідних норм кримінального законодавства. Пригадаємо, що зміни до КК у зв'язку із запровадженням інституту угод були внесені лише до ч. 5 ст. 65 КК («У випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди») та ч. 2 ст. 75 КК («Суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини...»). Як ми переконалися, залишилися без відповідних змін інші інститути кримінального права, зокрема, звільнення від кримінальної відповідальності, інші заходи кримінально-правового характеру, особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Окремі інститути кримінального права потребують подальшої трансформації (наприклад, призначення покарання).

Стан наукового дослідження. Не минули увагою цю тематику й науковці. Так, особливості кримінального провадження на підставі угод та особливості кримінально-правового регулювання інституту компромісу досліджували такі вчені, як Ю.В. Баулін, О.М. Боброва, В.І. Борисов, В.Г. Гончаренко, Л.В. Головка, О.О. Дудоров, Н.С. Карпов, М.І. Карпенко, В.В. Кузнецов, П.П. Михайленко, В.Т. Нор, П.В. Пушкар, В.Я. Тацій, Л.Д. Удалова, Г.О. Усатий, М.І. Хавронюк, Т.В. Шевченко, М.Є. Шумило та інші.

Існуючі дискусійні питання реалізації інституту угод привели до появи інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження

на підставі угод» від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12 (основний лист) [2]. Оскільки не всі питання були роз'яснені, вказаний суд доповнив інформаційний лист від 15 листопада 2012 р. новим листом «Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» від 5 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 (додатковий лист) [3]. Слід підтримати більшість положень, які викладені в цих листах. Однак слід зауважити, що в законодавстві не визначено юридичне значення таких інформаційних листів. Зі змісту їх вбачається, що вони стосуються голів апеляційних судів України, проте при цьому не визначається статус цих листів. На нашу думку, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ повинен використовувати існуючі легальні інструменти для відповідних судових роз'яснень. Одним із таких засобів є відповідні постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ. Так, згідно з п. 4 ч. 1 ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ отримав повноваження, зокрема, «надавати спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції» [4]. Ці повноваження Вищий спеціалізований суд України реалізує через Пленум вищого спеціалізованого суду. Зокрема, згідно з п. п. 2, 3, 6 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ має такі функції: «За результатами узагальнення судової практики дає роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування спеціалізованими судами законодавства під час вирішення справ відповідної судової юрисдикції» [4]. Тому в перспективі є актуальним прийняття Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ (спеціалізований суд) постанови «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод». У цій постанові слід поєднати правила застосування норм матеріального й процесуального права під час застосування інституту угод.

Також слід зазначити, що запровадження інституту угод пов'язане з більшим спрямуванням КПК на розвиток процесу в напрямі його гуманізації, забезпечення змагальності та рівності сторін, втілення в кримінальний процес ідей відновного правосуддя, а також приведення національного законодавства у відповідність до вимог законодавства ЄС [5, с. 962; 6, с. 69].

Цілі статті. Метою дослідження є розгляд окремих теоретичних і практичних питань реалізації інституту угод, які потребують як відповідного наукового роз'яснення, так і конкретного законодавчого врегулювання. При цьому слід пам'ятати, що вирішення окремих питань застосування відповідних норм КПК та КК повинно бути підпорядковане конституційним положенням. Згідно зі ст. 129 Конституції України судді під час здійснення правосуддя підкоряються лише закону, тому за виявлення прогалин у чинному законодавстві вони не можуть їх виправляти й застосовувати відповідні правові норми.

Виклад основного матеріалу. Спочатку назвемо окремі положення додаткового листа, у якому спеціалізований суд, на нашу думку, справедливо роз'яснив застосування норм матеріального й процесуального права.

Згідно з п. 4 додаткового листа суд (за наявності, з одного боку, обвинувального акта з підписаною сторонами угодою про примирення, з іншого – наявності підстав щодо звільнення винної особи від кримінальної відповідальності) повинен надати пріоритет у праві особи саме на звільнення від кримінальної відповідальності [3]. Ці положення повинні також знайти закріплення в ч. 3 ст. 44 КК.

Згідно з п. 5 додаткового листа, якщо до суду надійшла угода (незалежно від її виду) про застосування до підозрюваного чи обвинуваченого примусових заходів медичного характеру, суд, зважаючи на те, що зміст угоди не охоплює питання про застосування цих заходів, керуючись п. п. 1, 3 ч. 7 ст. 474 КПК, має відмовити в її затвердженні [3]. Аналогічне рішення суд повинен прийняти й у випадку, коли угоду укладено з підозрюваним чи обвинуваченим, який після вчинення злочину захворів на психічну хворобу, що позбавляє його можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними [3]. Зазначені положення повинні також знайти закріплення в нових нормах закону про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 92, ч. 3 ст. 96 КК).

Згідно з п. 6 додаткового листа примусові заходи виховного характеру не можуть бути предметом відповідної угоди [3]. Ці положення повинні також знайти закріплення в нових нормах закону про кримінальну відповідальність (ч. 4 ст. 97, ч. 5 ст. 104, ч. 5 ст. 105 КК).

Згідно з п. 7 додаткового листа, коли кримінальне провадження у зв'язку з укладенням угоди попередньо було виділено в окреме провадження, потім вироком суду затверджено угоду та призначено узгоджене між сторонами покарання чи звільнення від його відбування з випробуванням, при цьому щодо інших кримінальних правопорушень провадження здійснювалось у загальному порядку, то під час визначення остаточного покарання суд має керуватися ч. 4 ст. 70 та ст. 72 КК, застосовуючи правила складання або поглинення покарань [3]. Вказані положення повинні також знайти закріплення в новій редакції ч. 1 ст. 70 КК.

Інші положення додаткового листа потребують, на нашу думку, або додаткового уточнення, або певної зміни.

Згідно з п. 1 додаткового листа під час застосування норм КК та КПК потребує з'ясування питання щодо затвердження судом угоди про примирення, якщо одним і тим самим злочином завдано шкоди одночасно як потерпілому, так і державним чи суспільним інтересам. У цьому положенні додаткового листа спеціалізованим судом пропонується така відповідь: «Вирішуючи питання про те, чи підлягає затвердженню судом угода про примирення, якщо одним і тим самим злочином завдано одночасно шкоди потерпілому й державним чи суспільним інтересам, слід враховувати не лише положення ч. 3 ст. 469 КПК, а й специфіку об'єкта посягання та характер охоронюваних кримінальним законом благ. <...> У злочинах, де основним безпосереднім об'єктом виступають публічні інтереси (зокрема немайнові), а спричинена конкретним фізичним чи юридичним особам шкода є лише проявом посягання на основний об'єкт, укладення угоди про примирення не допускається» [3].

Пригадаємо, що згідно з ч. 3 ст. 469 КПК угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, а згідно з ч. 4 ст. 469 КПК угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості в кримінальному провадженні, у якому бере участь потерпілий, не допускається.

Тобто законодавець розділяє угоди про примирення й визнання вини залежно від інтересів, які постраждали внаслідок вчиненого кримінального правопорушення. Якщо це особисті інтереси, то застосовується угода про примирення, якщо державні чи суспільні інтереси – угода про визнання вини. Третього варіанту, який би об'єднував можливість укладення однієї угоди під час завдання шкоди як приватним, так і державним чи суспільним інтересам, у КПК не передбачено.

Запропоновані положення п. 1 додаткового листа спеціалізованого суду, на нашу думку, обмежують права підозрюваного (обвинуваченого) щодо укладення угоди. Розглянемо ситуацію, коли винна особа порушує правила безпеки дорожнього руху, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286 КК). Чи може бути укладена угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним (обвинуваченим)? Як вже було зазначено, ч. 4 ст. 469 КПК це не дозволяє зробити. Тоді виникає інше питання: чи може бути укладена угода про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим)? Як відомо, основним безпосереднім об'єктом злочину (ст. 286 КК) є безпека дорожнього руху або експлуатація транспорту, а додатковим обов'язковим є здоров'я людини. Тобто спричинення шкоди фізичній особі (здоров'ю) є лише проявом посягання на основний об'єкт (публічні інтереси). Згідно з логікою авторів додаткового листа (С.М. Міщенко, Т.І. Слущкої) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим) також не може бути укладена в зазначеному випадку.

Однак аналіз ст. 469 КПК не дозволяє так категорично обмежувати право підозрюваного (обвинуваченого) на укладення угоди про примирення. Хоча в додатковому листі спеціалізований суд вказує, що укладення угоди про примирення можливе лише щодо діянь, які посягають на приватні інтереси та не зачіпають значною мірою публічних інтересів [3]. Однак таке формулювання («не зачіпають значною мірою публічних інтересів») не лише не має законодавчого підґрунтя, а й має достатньо оціночний характер, що дозволить судам суб'єктивно застосовувати процесуальні норми.

Тому, на нашу думку, сьогодні не підлягає затвердженню судом угода про примирення, якщо одним і тим самим злочином завдано шкоди одночасно як потерпілому, так і державним чи суспільним інтересам. Проте в майбутньому є перспективним уточнити ч. 3 ст. 469 КК таким положенням: «Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, внаслідок яких шкода завдана не лише приватним, але одночасно й державним чи суспільним інтересам».

Також у додатковому листі спеціалізований суд чітко не визначив, чи може юридична особа публічного права бути потерпілим у кримінальному провадженні (п. 3) [3]. Слід пригадати, що поняття «потерпілого» в новому КПК отримало інший зміст. Як відомо, до цього поняття, крім фізичної особи, була включена також юридична особа [5, с. 170]. Чинний КПК не визначив під час формулювання поняття «потерпілого» конкретний вид юридичної особи, яка може отримати відповідний процесуальний статус. Тому, з одного боку, вважаємо некоректним звуження поняття «потерпілого» лише щодо певного виду юридичної особи (юридичної особи приватного права). Однак виникає логічне запитання про те, чи може тоді юридична особа публічного права бути стороною угоди про примирення. Порівняння ч. 3 («угода про примирення») та ч. 4 («угода про визнання винуватості») ст. 469 КПК дозволяє зробити висновок про можливість укладення угоди про примирення лише тоді, якщо внаслідок певного кримінального правопорушення шкода не завдана державним чи суспільним інтересам. Тобто законодавець розділяє угоди про примирення та визнання вини залежно від інтересів, які постраждали внаслідок вчиненого кримінального правопорушення. Як вже ми зазначали, якщо це особисті інтереси, то застосовується угода про примирення, якщо державні чи суспільні інтереси – угода про визнання вини.

Тобто юридична особа публічного права не може бути потерпілим від кримінального правопорушення, оскільки, з одного боку, з нею не можлива угода про примирення (тому що зазнають шкоди державні чи суспільні інтереси), з іншого – під час укладення угоди про визнання вини слід констатувати відсутність будь-якого потерпілого. Про це також згадується й у теорії кримінального процесу [7, с. 180–182].

Отже, якщо допускати можливість визнання юридичної особи публічного права потерпілим від кримінального правопорушення, то укладення угоди про визнання вини з підозрюваним чи обвинуваченим взагалі не можливе. Тобто так обмежується право підозрюваного чи обвинуваченого на такі угоди. Таке обмеження є неприпустимим згідно зі ст. 64 Конституції України.

Доходимо висновку, що юридична особа публічного права не може бути потерпілим у кримінальному провадженні та стороною угоди про примирення.

Висновки. На підставі зазначених положень пропонуємо такі узагальнення.

Є перспективним прийняття Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ постанови «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод». У цій постанові повинні бути відображені положення основного й додаткового листів спеціалізованого суду.

У майбутній постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» слід вказати, що юридична особа публічного права не може бути потерпілим у кримінальному провадженні та стороною угоди про примирення.

Слід уточнити ч. 3 ст. 469 КК таким положенням: «Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена в провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення, внаслідок яких шкода завдана не лише приватним, але одночасно й державним чи суспільним інтересам».

У зв'язку із запровадженням інституту угод запропоновано внести відповідні зміни до КК, зокрема, до таких інститутів кримінального права: звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 44 КК), призначення покарання (ч. 1 ст. 70 КК), інші заходи кримінально-правового характеру (ч. 2 ст. 92, ч. 3 ст. 96 КК), особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх (ч. 4 ст. 97, ч. 5 ст. 104, ч. 5 ст. 105 КК).

Література

1. Узагальнення практики здійснення судами міста Києва судового провадження на підставі угод за 2012 рік – перше півріччя 2013 року / Л.О. Осіпова // Апеляційний суд м. Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apcourtkiev.gov.ua/apcourtkiev/uk/publish/article/94365>.
2. Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1679740-12>.
3. Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 15 листопада 2012 р. № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. № 223-558/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13>.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–42, 43, 44–45. – С. 1468. – Ст. 529.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] / за заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
6. Карпенко М.І. Угода про примирення у кримінальному процесі / М.І. Карпенко, О.В. Зоря, О.Д. Малова // Юридична наука. – 2013. – № 6. – С. 69–77.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : [наук.-практ. коментар] : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012 – . – Т. 2. – 2012. – 664 с.

Анотація

Чабанюк В. Д. Удосконалення кримінального провадження на підставі угод: матеріальні та процесуальні аспекти. – Стаття.

Метою статті є розгляд окремих теоретичних та практичних питань реалізації інституту угод, які потребують як відповідного наукового роз'яснення, так і конкретного законодавчого врегулювання.

Ключові слова: кримінальний кодекс, кримінальний процесуальний кодекс, обвинувачений, прокурор, підозрюваний, угода з потерпілим, угода про визнання вини.

Аннотация

Чабанюк В. Д. Совершенствование уголовного судопроизводства на основании соглашений: материальные и процессуальные аспекты. – Статья.

Целью статьи является рассмотрение отдельных теоретических и практических вопросов реализации института соглашений, которые нуждаются как в соответствующем научном разъяснении, так и в конкретном законодательном урегулировании.

Ключевые слова: уголовный кодекс, уголовный процессуальный кодекс, обвиняемый, прокурор, подозреваемый, соглашение с потерпевшим, соглашение о признании вины.

Summary

Chabanyuk V. D. Improving the criminal proceedings on the basis of agreements: substantive and procedural aspects. – Article.

The purpose of the article is consideration of separate theoretical and practical questions of realization of institute of agreements, which need both the proper scientific elucidation and concrete legislative settlement.

Key words: criminal code, criminal procedure code, prosecutor, suspect, accused, agreement with the victim, agreement guilt recognition.